

POLSKA AKADEMIA NAUK

– ODDZIAŁ WE WROCŁAWIU

Polska Akademia Nauk, powstała w 1951 r. i funkcjonująca obecnie w ramach nowej Ustawy z 25 kwietnia 1997 o Polskiej Akademii Nauk, jest w myśl tejże ustawy państwową instytucją naukową działającą przez wyłonioną w drodze wyborów korporację uczonych oraz placówki naukowe.

Celem działalności PAN jest służba rozwojowi nauki, jej promocji, integracji i upowszechnianiu oraz przyczynianie się do rozwoju edukacji i wzbogacania kultury narodowej.

Korporacja składa się z określonej ustawą liczby 350 członków krajowych i ok. 100 zagranicznych. Placówki naukowe to ok. 100 instytutów, samodzielnych zakładów, bibliotek, zagranicznych stacji naukowych i polarnych oraz przedsiębiorstw i instytucji obsługujących naukę.

Oprócz głównej siedziby Polskiej Akademii Nauk w Warszawie działalność prowadzą oddziały w siedmiu większych miastach kraju: w Krakowie, Gdańsku, Poznaniu, we Wrocławiu, w Łodzi, Katowicach i Lublinie.

Oddział Wrocławski, powstały w grudniu 1970 r., jest jednym z najstarszych, a pod względem liczby skupionych w nim członków PAN plasuje się pośrodku wymienionej siódemki.

Skład specjalności naukowych grona 15 aktualnych członków oddziału odzwierciedla też specyfikę wrocławskiego środowiska naukowego o dominującej roli matematyki, fizyki i chemii oraz nauk technicznych i skromniejszej nieco innych dziedzin, przy braku przedstawicieli nauk o Ziemi. Skład ten ulega zmianom z biegiem czasu i kolejnych wyborów członkowskich, w przeciwieństwie do stałej już od dawna liczby placówek naukowych znajdujących się na obszarze województwa dolnośląskiego, będącego terenem działalności oddziału.

We Wrocławiu odbudowa, a właściwie tworzenie na nowo, polskiego ośrodka naukowego na ruinach dawnych instytucji niemieckich rozpoczęła się latem 1945 r., jak przedstawiono to szczegółowo w pierwszych rozdziałach niniejszego dzieła.

W rozwijającym się dynamicznie coraz liczniejszym środowisku naukowym powstała potrzeba działań integracyjnych i możliwości wymiany poglądów. Przez dłuższy czas rolę tę pełniło po części WTN, chodziło jednak o wzmocnienie tych działań. Zatem w grudniu 1970 r. powołany został Oddział PAN we Wrocławiu staraniem ówczesnego grona członków PAN mieszkających i działających we Wrocławiu z prof. Włodzimierzem Trzebiatowskim na czele. Ponad 10 osób z tego grona, wraz z inicjatorem założenia oddziału, już dziś nie żyje. Wśród nich byli profesorowie: Stanisław Kulczyński, Hugo Steinhaus, Hugon Kowarzyk, Stanisław Tołpa, Alfred Jahn i inni. Funkcje przewodniczących Oddziału pełnili kolejno: prof. Włodzimierz Trzebiatowski

(1970), prof. Kazimierz Urbanik (1972–1977), prof. Bogusława Jeżowska-Trzebiatowska (1978–1991), prof. Zdzisław Bubnicki (1992–1998). Od 1999 r. (zgodnie z wprowadzonymi zmianami organizacyjnymi w Oddziale PAN) stanowisko prezesa objął prof. Edmund Małachowicz, a funkcje wiceprezesów: prof. Daniel Bem i prof. Mieczysław Klimowicz.

W ciągu 30 lat istnienia oddziału zmieniało się grono tworzących go członków PAN. Obecnie w Oddziale Wrocławskim działają profesorowie: Daniel Józef Bem, Tadeusz Bielicki, Jerzy Fabiszewski, Tadeusz Garbuliński, Andrzej Górski, Andrzej Hulanicki, Mieczysław Klimowicz, Lechosław Latos-Grażyński, Jan Łopuszański, Kazimierz Łukaszewicz, Edmund Małachowicz, Czesław Ryll-Nardzewski, Jacek Otlewski, Henryk Ratajczak i Lucjan Sobczyk.

Siedziba oddziału początkowo mieściła się, obok innych instytucji, w barokowym budynku dawnego Konwiktu Jezuitów, tzw. Domu Steffensa przy ul. Kuźnicznej 35, nieopodal głównego gmachu uniwersytetu. Skromne warunki lokalowe zmusiły do starań o większy własny budynek. W 1980 r. Oddział uzyskał dużą kamienicę przy ul. Podwale 75, w elitarnym zespole okazałej zabudowy XIX-wiecznej nad dawną fosą do dziś otaczającą stare miasto. Ta zabytkowa kamienica – rezydencja o pięknej architekturze secesji z końca XIX w. – była dość zaniedbana i wymagała wielu prac remontowych i adaptacyjnych, które są kontynuowane do dziś. Najbardziej efektowną z nich było odnowienie elewacji bogato zdobionej rzeźbami i sztukateriami, wśród których na głównym kartuszu umieszczono godło PAN. W budynku, oprócz biur oddziału i pomieszczeń gospodarczych, znajdują się trzy sale konferencyjne z niezbędnym zapleczem, pokoje gościnne oraz siedziby wielu placówek PAN. W toku prac remontowych i modernizacyjnych zainstalowano i uruchomiono akademicką sieć komputerową, będącą niezbędnym dziś wyposażeniem instytucji naukowych.

Poważnym wzmocnieniem środowiska naukowego Wrocławia stały się placówki Polskiej Akademii Nauk, powstające kolejno w różnych okresach i rozwijające się przede wszystkim dzięki kadrze wykształconej na uczelniach wrocławskich oraz licznym kontaktom z zagranicą. Oddział, którego kompetencje dotyczą głównie społecznej działalności lokalnego środowiska naukowego, nie jest związany służbowo z profesjonalnymi placówkami PAN – poza kontaktami, pomocą i upowszechnianiem ich osiągnięć jako części środowiska naukowego regionu. Placówki te są jednak cennym moralnym wsparciem autorytetu oddziału na terenie jego działalności. Dotyczy to zwłaszcza dużych samodzielnych instytutów o ugruntowanej od dawna wysokiej pozycji w świecie nauki:

Instytutu Immunologii i Terapii Doświadczalnej im. Ludwika Hirszfelda oraz Instytutu Badań Strukturalnych im. Włodzimierza Trzebiatowskiego, a także Międzynarodowego Laboratorium Silnych Pól Magnetycznych i Niskich Temperatur założonych przez znanych wrocławskich uczonych i noszących imiona swoich założycieli.

W ciągu wieloletniej już działalności te trzy instytuty PAN uzyskały niezbędne warunki materialne w postaci własnych siedzib i wyposażenia w sprzęt do badań naukowych. Podobnie też Wrocławski Oddział Instytutu Archeologii i Etnologii ma własną siedzibę w zabytkowym gmachu średniowiecznym przy ul. Więziennej, jak również Zakład Fizyki Słońca Centrum Badań Kosmicznych – w zaciścu przy Parku Szczytnickim. Kilka mniejszych jednostek naukowo-badawczych PAN rozproszonych jest na terenie miasta, jednak większość z nich skupiona w budynku oddziału przy ul. Podwałe 75, gdzie też mają miejsce liczne imprezy oraz sesje komisji naukowych oddziału oraz działu Wszechnica PAN.

Podstawową rolą oddziału jest realizowanie zadań PAN w regionie objętym granicami obecnego województwa dolnośląskiego. Do zadań oddziału należy szczególnie: integracja wrocławskiego środowiska naukowego, upowszechnianie nauki, utrzymywanie kontaktów z placówkami PAN na terenie działalności oddziału oraz reprezentacja wrocławskiego środowiska PAN wobec władz regionu. Najważniejsze formy działalności oddziału to: stała praca komisji naukowych w poszczególnych dziedzinach nauki, organizacja konferencji i sesji naukowych, działalność Centrum Edukacyjnego i Wszechnicy PAN oraz działalność wydawnicza.

Oddział jako jednostka organizacyjna w zasadzie nie prowadzi samodzielnych prac badawczych. Realizuje natomiast pożyteczne zadania dodatkowe i uzupełniające w stosunku do prac naukowych w poszczególnych placówkach PAN, szkołach wyższych i placówkach badawczo-rozwojowych naszego regionu. Są to przede wszystkim stałe zebrania naukowe organizowane przez poszczególne komisje, na których są przedstawiane i dyskutowane wyniki badań wrocławskich naukowców i zapraszanych gości. Obecnie działa 17 komisji naukowych skupiających ok. 750 członków w siedmiu dziedzinach nauki, a mianowicie: naukach społecznych; naukach biologicznych; naukach matematycznych, fizycznych i chemicznych; naukach technicznych; naukach rolniczych, leśnych i weterynaryjnych; naukach medycznych; naukach o Ziemi i naukach górniczych oraz ergonomii.

Ważną formą działalności są prace studialne, opinie i ekspertyzy opracowywane przez komisje, członków PAN i Prezydium Oddziału, opracowania dotyczące stanu badań i proponowanych kierunków badawczych w poszczególnych dyscyplinach oraz inne prace, ważne dla naszego regionu. Z ostatniego okresu można wymienić opracowania na temat: stanu ekologicznego Sudetów, eksploatacji złóż w kopalni Turów, modernizacji układów urbanistycznych Wrocławia i komunikacji Dolnego Śląska (w organizowanych przez oddział warsztatach badawczych „Wrocław 2000”) oraz zastosowań środków informatyki w naszych placówkach badawczych i dydaktycznych, inżynierii materiałowej i mikroelektroniki półprzewodnikowej. Pod patronatem oddziału powstał zespół opracowujący *Atlas Śląska Dolnego i Opolskiego*, który został wydany w 1997 r. W wyniku ba-

dań archeologiczno-architektonicznych z ostatnich lat powstał nowy zarys dziejów Wrocławia w X i pierwszej połowie XI w., przekreślający dotychczasowe hipotezy zawarte w historiografii przedwojennej.

W oddziale są organizowane liczne konferencje i sesje naukowe o charakterze międzynarodowym, ogólnokrajowym i regionalnym. W okresie ostatnich trzech lat odbyło się ponad 50 konferencji i sesji, których oddział był organizatorem, współorganizatorem lub jednostką wspomagającą. Warto zatem w tym miejscu wymienić: międzynarodową konferencję „Systems Science”, międzynarodowe konferencje lub szkoły naukowe na temat biologii komórkowej, przekształceń regionalnych, problemów ekologicznych Dolnego Śląska, wyzwani dla inżynierii lądowej i mechanicznej do 2000 r. i dalej, a także konferencje „Komputerowe wspomaganie badań naukowych” organizowane przez WTN pod patronatem naszego oddziału oraz liczne sesje specjalistyczne i okolicznościowe, np. z okazji 100-lecia urodzin Stefana Banacha i 50-lecia rozwoju nauki na ziemiach zachodnich i północnych. Z innych imprez międzynarodowych należy także wymienić wyjazdowe zebranie jednego z komitetów Międzynarodowej Federacji Informatyki, międzynarodową sesję na temat aktualnych problemów fizyki z udziałem laureatów Nagrody Nobla.

W 1992 r. powołano Centrum Edukacyjne Wrocławskiego Oddziału PAN. W ramach centrum działu Wszechnica PAN, a także są organizowane pojedyncze sesje o charakterze szkoleniowym. Działalność Wszechnicy PAN obejmuje organizowane w poszczególnych semestrach cykle odczytów (5–6 w semestrze), wygłaszanych przez wybitnych specjalistów ze środowiska wrocławskiego i zapraszanych gości. Kontynuowana jest działalność filii Wszechnicy PAN w Jeleniej Górze we współpracy z Karkonoskim Towarzystwem Naukowym. Wykłady dotyczą m.in. problemów kultury i ekologii Dolnego Śląska.

Z powodu trudności finansowych działalność wydawnicza oddziału jest, niestety, ograniczona. Wydawane są publikacje w serii *Prace Komisji Archeologicznej* oraz materiały z niektórych konferencji organizowanych lub współorganizowanych przez oddział. Z ostatnich publikacji należy wymienić: *50 lat rozwoju nauki na Ziemiach Zachodnich i Północnych*, wydany wspólnie z UWr *Atlas Śląska Dolnego i Opolskiego* (zespół opracowujący atlas otrzymał nagrodę Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji), *50 lat nauki we Wrocławiu*, monografię *Z badań nad stosunkami kulturowymi w dorzeczu górnej i środkowej Odry we wczesnym okresie epoki brązu oraz Rola Odry i Łaby w przemianach kulturowych epoki brązu i epoki żelaza* (obie pozycje w serii *Prace Komisji Archeologicznej*), *Studia nad językami i kulturami europejskimi*, *Materials Science in Wrocław*, *Problemy automatyki i informatyki*, *Ten wspinał się modernizm wrocławski*, najnowszą monografią *Katedra wrocławska*, a także *Śląsk około roku 1000* oraz *Najnowszy zarys dziejów najstarszego Wrocławia*. W przygotowaniu jest dzieło zbiorowe pod red. Jerzego Fabiszewskiego *Przyroda Dolnego Śląska*. Od stycznia 1995 r. ukazuje się „Nauka Wrocławska” – biuletyn informacyjny Oddziału PAN, którego tematyka obejmuje całe środowisko naukowe. Od 2000 r. wydawany jest przez Oddział PAN i PWr anglojęzyczny kwartalnik „Archives of Civil and Mechanical Engineering” zdobywający międzynarodowe uznanie.

Pożyteczne i owocne są dla oddziału kontakty z władzami regionu oraz wrocławskimi wyższymi uczelniami, kontakty z towarzystwami naukowymi – zwłaszcza współpraca z WTN oraz ze Studium Generale przy UWr. Oddział sprawuje także patronat nad odbywającymi się corocznie Targami Książki Naukowej.

Znaczący był udział Oddziału PAN w obchodach milenijnych we Wrocławiu. Oddział wniósł trwały dorobek naukowy, zastępujący dotychczasowe legendy.

Przeprowadzone badania archeologiczno-historyczne na Ostrowie, podsumowania innych wcześniejszych badań oraz zorganizowana we Wrocławiu międzynarodowa konferencja naukowa na temat „Śląsk około roku 1000” rzuciły nowe światło na początki chrześcijaństwa i architektury monumentalnej oraz dziejów Wrocławia w X–XI w. Rezultaty te były przedstawione także na międzynarodowej wystawie zorganizowanej w Niemczech pt. „Europas Mitte um 1000” prezentowanej w Budapeszcie, Pradze, Krakowie (grudzień 2000 r.) i w Berlinie.

Tej tematyki dotyczą przygotowane przez oddział publikacje książek: *Katedra wrocławska* (Wrocław 2000), *Materiały z sesji naukowej Śląsk około roku 1000* (Wrocław 2000) i *Najnowszy zarys dziejów najstarszego Wrocławia*.

Aktualnie prowadzone są prace przygotowawcze do konferencji „Komputerowe wspomaganie badań naukowych” i kontynuowany program działań interdyscyplinarnych, który m.in. koordynuje opracowane w różnych wrocławskich placówkach tematy badawcze poświęcone: trendom rozwojowym w informatyce i automatyce, badaniom nad zakresem inżynierii materiałowej oraz ocenie mikroelektroniki półprzewodnikowej we Wrocławiu.

Z zamierzeń dotyczących spraw materialnych czynione będą starania o uaktywnienie siedziby oddziału i wzbogacenie jej o formę działalności klubowej, jako miejsce spotkań i dyskusji naukowych.

Z oddziałem związana jest także Wrocławska Drukarnia Naukowa, która w czerwcu 1945 r. powołana przez ówczesnego pełnomocnika rządu, prof. Stanisława Kulczyńskiego, uzyskała miano Drukarni Uniwersytetu i Politechniki Wrocławskiej. Od zarania swojego istnienia była bazą usług po-

ligraficznych dla rodzącego się ośrodka naukowego i akademickiego we Wrocławiu. W 1957 r. drukarnia przyjęła nazwę Wrocławskiej Drukarni Naukowej, a główny profil jej produkcji to specjalistyczne pozycje matematyczne, chemiczne, językoznawcze, słowniki itp.

Dawniej związany z PAN Zakład Narodowy im. Ossolińskich stał się fundacją prawa publicznego pod tą nazwą, zgodnie z ustawą z 1995 r. Kuratelę nad fundacją sprawuje odąd minister edukacji narodowej, a PAN ma obecnie tylko przedstawiciela w Radzie Kuratorów Fundacji.

Przez kilka lat istniała we Wrocławiu księgarnia Ośrodka Rozpowszechniania Wydawnictw Naukowych PAN (ORPAN), lecz została zlikwidowana, podobnie jak w innych miastach. Istnieje jednak założony w 1982 r. Dom Handlowy Nauki Sp. z o.o., prowadzący działalność usługową w zakresie handlu sprzętem i materiałami na potrzeby nauki.

Obecnie we Wrocławiu działają samodzielne placówki naukowe, sprzężone z Wrocławskim Oddziałem PAN. Zalicza się do nich Instytut Immunologii i Terapii Doświadczalnej, Instytut Badań Strukturalnych, Międzynarodowe Laboratorium Silnych Pól Magnetycznych i Niskich Temperatur, Zakład Antropologii.

Natomiast terenowe jednostki placówek naukowych to: Instytut Archeologii i Etnologii PAN Oddział we Wrocławiu, Centrum Badań Kosmicznych PAN Zakład Fizyki Słońca we Wrocławiu, Instytut Badań Literackich PAN Pracownia Słownika Polszczyzny XVI Wieku we Wrocławiu, Instytut Badań Systemowych PAN Pracownia Systemów Wiedzy i Sztucznej Inteligencji we Wrocławiu, Instytut Geofizyki PAN Dolnośląskie Obserwatorium Geofizyczne w Książu, Instytut Historii Nauki PAN Biblioteka (filialna) Instytutu Historii Nauki we Wrocławiu, Instytut Matematyczny PAN Oddział we Wrocławiu, Instytut Nauk Geologicznych PAN Zakład Geologii Sudetów w Jeleniej Górze, Instytut Nauk Prawnych PAN Zespół Prawa Ochrony Środowiska we Wrocławiu, Instytut Ochrony Przyrody PAN Dolnośląska Stacja Terenowa we Wrocławiu, Wrocławska Drukarnia Naukowa PAN im. Stanisława Kulczyńskiego Sp. z o.o., Dom Handlowy Nauki Sp. z o.o.

Edmund Małachowicz